

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

Статтю присвячено сучасним проблемам підготовки педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах, вирішення яких безпосередньо пов'язане з якісним оновленням системи навчання. Автор акцентує увагу на інноваціях у навчанні, окреслює їх роль у процесі підготовки сучасного фахівця, розглядає інноваційні підходи до організації самостійної роботи студентів-філологів. На основі аналізу дидактичної й психологічної літератури висвітлює їх значення для підвищення ефективності професійної підготовки, формування й розвитку тих якостей особистості, які забезпечують становлення фахових компетентностей майбутніх учителів-словесників.

Ключові слова: інновації, підходи до навчання, особистісно зорієнтований підхід, діяльнісний підхід, когнітивно-комунікативний підхід, компетентнісний підхід.

Постановка проблеми. Сучасна педагогічна сфера перебуває на етапі переосмислення усталених традиційних підходів до організації процесу навчання у вищій школі, що є природньою реакцією освіти на загальні тенденції розвитку нашої держави. Зміни в суспільному житті України зумовлюють нові вимоги до професійних знань, умінь і навичок особистості, а це, у свою чергу, стимулює інновації в процесі підготовки майбутніх фахівців. Саме запровадження інновацій у навчання покликане формувати готовність особистості до динамічних змін у соціумі, за рахунок розвитку нестандартного мислення, творчих здібностей, соціально-адапційних можливостей. Одним із видів навчання, що потребує пошуку нових моделей, є самостійна робота студентів, яка останнім часом починає займати провідні позиції у професійному становленні фахівців різних галузей, зокрема вчителів-словесників.

Аналіз актуальних досліджень. У науковій літературі висвітлюються різні дидактичні аспекти самостійної роботи студентів: розглядається її сутність (В. Козаков, А. Молибг, П. Підкасистий, М. Солдатенко й ін.), планування й організація (І. Дроздова, Б. Єсіпов, О. Малихін, Л. Онучак й ін.), керування самостійною роботою й контроль за її результатами (І. Андреева, В. Буряк, К. Єсіпович, Л. Жарова й ін.) тощо.

Варто зауважити, питання, що стосуються організації самостійної роботи студентів-філологів з урахуванням освітніх інновацій, ще перебувають на периферії наукових теренів, хоч останнім часом окремі проблеми висвітлюються в наукових розвідках І. Бондар, М. Макарової, О. Мартинюк, М. Смирнової. Базою для вивчення потенціалу різних нововведень у

процесі самостійної роботи є дослідження І. Богданової, І. Дичківської, І. Первіна, О. Пехоти, О. Пометун й інших.

Мета статті полягає в обґрунтуванні інноваційних підходів до організації самостійної роботи студентів-філологів у процесі вивчення лінгвістичних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. На кожному етапі свого розвитку освіта намагається модернізувати зміст, форми й методи навчання, оптимізувати його так, щоб досягти найкращих результатів у певних суспільно-економічних умовах. Усе це вимагає нового бачення процесу навчання з точки зору продуктивності й ефективності відповідно до потреб суспільства, тобто такої його організації, яка збільшує працездатність суб'єктів навчальної діяльності, їх активність, творчість, самостійність. У зв'язку з чим у дидактиці, лінгводидактиці відбувається постійний пошук інноваційних форм, методів, підходів тощо з метою інтенсифікації цього процесу.

Аналіз наукових студій (І. Богданова, М. Бухаркіна, І. Дичківська, М. Кларін, О. Полат та ін.) дозволяє стверджувати, що інновації в дидактиці співвідносяться не стільки з часовими, скільки з якісними змінами. З цього приводу М. Кларін слушно зауважує: «Поняття “інновації” належать не просто до створення чи розповсюдження нового, але й до таких змін, які носять суттєвий характер, супроводжуються змінами в способах діяльності й стилі мислення» [3, 3]. Інноваційне навчання дослідниками трактується «як процес і результат навчальної та освітньої діяльності, що стимулює новаторські зміни в культурі, соціальному середовищі» [1, 4]. Його специфіка полягає у відкритості, здатності до передбачення результатів, налаштованість на конструктивні дії в різних ситуаціях.

З огляду на сутнісні ознаки нововведень у процесі самостійної роботи вони можуть відображатись як у формі навчальної діяльності студентів (парна, групова, індивідуальна), так і в результатах пошуку нових моделей навчання (якісне оновлення системи навчання).

Платформою для побудови такої моделі є підходи до організації самостійної роботи у вищій школі. У дидактиці підхід розглядається як певна стратегія навчання, вихідна концептуальна позиція, що пов'язана із суспільними настановами для суб'єктів навчання – студентів і викладачів. Згідно з ними визначаються зміст, принципи, методи, прийоми, форми роботи. Підходи до навчання можуть бути загальнодидактичні, у яких відображаються тенденції сучасної освіти, і спеціальні, що показують специфіку окремої галузі. У процесі організації самостійної роботи майбутніх учителів-словесників важливо враховувати як загальнодидактичні підходи, так і лінгводидактичні.

Розглянувши розвідки вчених (О. Біляєва, Н. Голуб, О. Горошкіної, Т. Донченко, С. Карамана, Л. Паламар, М. Пентилюк, Т. Симоненко, І. Хом'яка та ін.), у яких теоретично обґрунтовано актуальні для сьогодення підходи до навчання мови в різних закладах освіти, у тому числі й вищих, самостійну роботу студентів-філологів необхідно планувати й організовувати на ґрунті **особистісно зорієнтованого, діяльнісного, когнітивно-комунікативного, компетентнісного підходів**.

Особистісно зорієнтований підхід посідає чільне місце в освітній сфері починаючи з 80–90 років ХХ століття у зв'язку з упровадженням особистісно зорієнтованого навчання, ключові положення якого розкриваються в дослідженнях А. Амонашвілі, І. Беха, О. Бондаревської, Б. Гершунського, В. Давидова, П. Каптерева, І. Підласого, О. Полат, С. Сисоевої, О. Савченка, А. Хуторського, І. Якиманської та ін.

У центрі самостійної роботи на засадах особистісно орієнтованого підходу знаходиться студент як цілісна особистість – «сукупність певних здатностей, готовностей, властивостей» [2, 8], розвиток яких може відбуватися лише в діяльності. «Психіка людини не тільки проявляється, але й формується в діяльності, соціальній за своєю природою, поза природою вона розвиватися не може. У формі нейтрально-пасивного сприйняття не можна сформулювати ні міцних знань, ні глибоких переконань, ні гнучких умінь», – зазначають учені [5, 118].

Особистісно орієнтоване навчання має діалогічний характер і будується на партнерстві й суб'єкт-суб'єктних відношеннях. Суб'єктність студента передбачає здатність учитися самостійно, «учити себе». Важливе значення для розвитку й удосконалення такої здатності має самостійна робота, яка вважається вищою формою навчальної діяльності. У її процесі студент виступає як джерело й регулятор власного професійного зростання й становлення.

Сутність окресленого підходу досить повно розкриває І. Якиманська: «В основі його лежить визнання індивідуальності, самотутності, самоцінності людини, її розвитку не як «колективного суб'єкта», а перш за все, як індивіда, наділеного своїм суб'єктивним досвідом» [7, 184].

Особистісно зорієнтований підхід відповідає природі самостійної роботи. Він спрямований на організацію навчальної діяльності, яка стимулює внутрішній потенціал кожного студента й має на меті саморозвиток його здібностей. При врахуванні особистісно зорієнтованого підходу самостійна робота стає тим середовищем, яке забезпечує розвиток студента як цілісної особистості. У цьому середовищі навчання будується на партнерстві, співпраці, суб'єкт-суб'єктних відносинах і спрямовується на розкриття й

поповнення потенціалу особистості. З цією метою в процесі організації самостійної роботи моделюються «ситуації розвитку особистості», що ставлять студента в нові умови, трансформують його звичний хід життєдіяльності та вимагають нової моделі поведінки - конструювати, здобувати, генерувати знання [7, 178–179; 10, 15]. У межах нашого дослідження такі ситуації змушують майбутнього вчителя-словесника самостійно мислити, знаходити шляхи й способи здобування лінгвістичних знань, оцінювати отримані результати, усвідомлювати їх значення для особистісного розвитку й професійного становлення.

Самостійна робота наповнюється особистісним сенсом, студент займає позицію суб'єкта навчання, осмислює й переосмислює свої знання, виступає активним діячем (творцем) процесу навчання, вибудовує власну траєкторію професійного становлення.

У цьому плані особистісно зорієнтований підхід знаходиться в тандемі з **діяльнісним**, основоположниками якого вважають у психології С. Рубінштейна й О. Леонтьєва, у дидактиці П. Гальперіна. Цей підхід ґрунтується на розумінні життя людини як певної «сукупності, точніше системи діяльностей, що змінюють одна одну» [6, 181] – ігрова, навчальна, трудова, громадська тощо. Саме діяльність як спосіб буття людини є одним із чинників розвитку особистості. «У праці, грі й навчанні – у всіх разом і в кожному з них по-своєму і проявляється, і формується особистість», – зазначав С. Рубінштейн [9, 510].

Визнання навчання діяльністю є цінним тим, що його акценти змінюються в бік активності й самостійності студентів. Причому останні не просто накопичують знання, а оволодівають способами дії з ним, вивчають досвід його застосування попереднім поколінням, і на цій основі набувають власний досвід, розвивають здатність самостійно й усвідомлено оперувати ним з певною метою, тобто формують компетентності, необхідні для майбутньої професійної діяльності.

Лінгводидакти, визначаючи роль діяльнісного підходу в мовній освіті, пов'язують його, передусім, із включенням особистості в різноманітні види мовленнєвої діяльності, яка реалізується в процесі комунікації (Т. Донченко, О. Горошкіна, С. Караман, Г. Михайловська, А. Нікітіна, М. Пентиліук, Т. Симоненко). У зв'язку з цим послуговуються терміном комунікативно-діяльнісний підхід. Нам імпонує цей термін, оскільки, з одного боку, у процесі самостійної діяльності студент-філолог активно здобуває знання й презентує його через різні види мовленнєвої діяльності, з іншого – саме здобуті лінгвістичні знання забезпечують якість мовленнєвої комунікації.

Самостійна робота як специфічна навчальна діяльність, охоплює систему пізнавальних дій, спрямованих не тільки й не стільки на отримання знань, скільки на вивчення чужого й набуття власного досвіду їх застосування, засвоєння системи уявлень про світ, інших людей, про себе й свою діяльність. Особистісно зорієнтований і діяльнісний підходи тісно пов'язані з компетентнісним, оскільки останній ґрунтується на особистості студента й може бути реалізованим тільки в процесі виконання ним певного комплексу дій.

Компетентнісний підхід передбачає спрямування освітнього процесу на формування й розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. «Діяльність людини, зокрема й засвоєння будь-яких знань, умінь і навичок, складається з конкретних дій, операцій, що їх виконує людина. Виконуючи ці дії, розмірковуючи над їх виконанням, усвідомлюючи потребу в них та оцінюючи їх важливість для себе або для суспільства, людина тим самим розвиває компетентність у тій чи іншій життєвій сфері. Якщо сфера життя, у якій людина відчуває себе здатною ефективно функціонувати (тобто компетентною), є достатньо широкою, йдеться про так звані «ключові» чи життєві компетентності. Якщо ж компетентність поширюється на вузьку сферу, наприклад, у рамках певної наукової дисципліни, то можна говорити про предметну чи галузеву компетентність» [4, 17].

У вітчизняній дидактиці концепцію компетентнісного підходу обґрунтовано Н. Бібік, О. Локшиною, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, Л. Таращенко, С. Трубачовою під час розроблення міжнародного проекту «Освітня політика та освіта “рівний – рівному”». У лінгводидактиці значення цього підходу розкривається в роботах А. Богуш, О. Кучерук, М. Пентиліук, О. Семенов, Т. Симоненко й ін. На думку вчених, саме сформовані компетентності є «тими індикаторами», що дозволяють визначити готовність особистості до активної участі в житті суспільства.

Застосування означеного підходу під час самостійної роботи дає можливість трансформувати отримані знання, уміння й навички в суб'єктивні надбання, які можна виміряти, скерувати навчальну діяльність студентів-філологів на здобуття досвіду застосування цих надбань, усвідомлення потреби в них для професійної реалізації.

Серед компетентностей, яких мають набути майбутні вчителі-словесники, одне з центральних місць посідає лінгвістична. Вона базується на засвоєнні наукових знань про мову, що є складним пізнавальним процесом, унаслідок якого студенти сприймають, осмислюють і організовують свій досвід, оцінюють його та користуються ним. Це обумовлює актуальність ще

одного підходу – **когнітивно-комунікативного**, який виник на основі синтезу комунікативної й когнітивної методик, запропонованих М. Пентилюк, О. Горошкіною, А. Нікітіною [8]. Основним категоріальним поняттям цього підходу є концепт – «глибинне значення розгорнутих змістових структур тексту», яке репрезентується словом, словосполученням, реченням, текстом. У концепті відображаються комунікативні мотиви й прагнення мовців. Оволодіння концептами – це оволодіння мовними одиницями як засобами пізнання й відображення навколишнього світу.

Особливості побудови навчання мови на основі когнітивно-комунікативного підходу висвітлюються в роботах зарубіжних і вітчизняних учених Н. Арутюнової, Г. Барабанова, І. Бім, Л. Босова, В. Дем'янкова, О. Кубрякової, О. Селіванової, С. Шатілова, А. Johns й інших.

Згідно з означенням підходом самостійна робота, спрямована на формування лінгвістичної компетентності розглядається як складний когнітивний процес, що протікає у свідомості людини, пов'язаний з появою й становленням знань про мовні одиниці, формуванням понять про них, усвідомленням їх ролі в пізнанні й перетворенні навколишнього світу й себе самого.

Застосування когнітивно-комунікативного підходу під час організації самостійної роботи забезпечує інтенсифікацію навчального процесу, стимулює мовленнєво-розумову активність студентів, сприяє формуванню в них лінгвістичного концепту.

Висновки. Розглянуті підходи мають великий потенціал для підвищення ефективності самостійної роботи студентів-філологів. Вони є тим підґрунтям, яке здатне якісно оновити процес навчання, спрямувати його на покращення результатів професійної підготовки, оскільки змінюють логіку навчальної діяльності, механізми впливу на студентів. Їх урахування дасть можливість побудувати систему самостійної роботи, яка забезпечуватиме формування й розвиток необхідних компетентностей майбутніх учителів-словесників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І. М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
2. Коряковцева Н. Ф. Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранный язык: пособие для учителей / Н. Ф. Коряковцева. – М.: АРКТИ, 2002. – 174 с.
3. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии. (Анализ зарубежного опыта) / М. В. Кларин. – Рига: НПЦ «Эксперимент», 1995 – 176 с.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.

5. Кулюткин Ю. Н. Ценностные ориентиры и когнитивные структуры в деятельности учителя / Ю. Н. Кулюткин, В. П. Бездухов. – Самара : СамГПУ, 2002. – 400 с.

6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.

7. Личностно-ориентированное обучение: Хрестоматия для студентов гуманитарного ф-та высших учебных заведений / сост. Е. О. Иванова, И. М. Осмоловская. – М. : СГУ, 2005 – 263 с.

8. Пентилюк М. Концепція когнітивної методики навчання української мови / М. Пентилюк, А. Нікітіна, О. Горошкіна // Дивослово: Українська мова й література в навчальних закладах. – 2004. – № 8. – С. 5–9.

9. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн ; послесл. К. А. Абдульхановой-Славской, А. В. Брушлинского. – СПб. : Питер Ком, 1998. – 705 с.

10. Хуторской А. В. Современная дидактика : учебник для вузов / А. В. Хуторской. – СПб. : «Питер», 2001. – 544 с.

РЕЗЮМЕ

И. Н. Ковтун. Инновационные подходы к организации самостоятельной работы студентов-филологов.

Статья посвящена современным проблемам подготовки педагогических кадров в высших учебных заведениях, решение которых непосредственно связано с качественными изменениями системы образования. Автор акцентирует внимание на инновациях в обучении, рассматривает их роль в процессе подготовки современного специалиста, определяет инновационные подходы к организации самостоятельной работы студентов-филологов. На основании анализа дидактической и психологической литературы раскрывает их значение для повышения эффективности профессиональной подготовки, формирования и развития тех качеств личности, которые благотворно содействуют формированию профессиональных компетентностей будущих учителей-языковедов.

Ключевые слова: инновации, подходы к обучению, личностно ориентированный подход, деятельностный подход, когнитивно-коммуникативный подход, компетентностный подход.

SUMMARY

I. Kovtun. Innovative approaches to the organization of students philologists' independent work.

The article is devoted to the questions of organization of students-philologists' independent work. The new approaches to the process of the future Ukrainian teachers' training (personality-oriented, action, cognitive and communicative, competence approaches) are presented in the article.

According to the personality-oriented approach, a student as an integrative personality with the certain qualities and characteristics is in the centre of teaching process in higher educational institutions. The main thing in the future teachers' training is to provide necessary conditions for developing and forming the professional qualities of student's personality.

Action approach is based on understanding the teaching as one of the types of man's activity that has influence on the student's psyche and forms some personal qualities. According to this approach, a student becomes a subject of teaching and the active participant as well. The result of educational activity depends on him.

In the frames of cognitive and communicative approach, knowledge is the basis of developing student's personality and behaviour. This approach is grounded on the «concept» notion that is a substantial part of word mark which reflects person's motives and aspirations. The acquirement of the concept is to master the language units as a means of

cognition and reflection of the environment. Therefore, during the independent work, the cognitive processes in the student's mind are paid great attention.

Competence approach is directed at forming the future teachers' basic competence during the training period. A student must not only study and acquire linguistic information but also will learn to use it rationally in different situations of professional communication.

On the basis of scientific literature analysis, the conclusion is drawn about the importance of these approaches and necessity of their usage in the process of students-philologists' teaching.

Key words: *independent work, pedagogical approaches, personality-oriented approach, action approach, cognitive and communicative approach, competence approach.*